

Dr. sc. Žaklina Harašić: Dometi sistematskog tumačenja u pravu
Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 46, 2/2009., str. 315.-335.

Dr. sc. Žaklina Harašić, docentica
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu

DOMETI SISTEMATSKOG TUMAČENJA U PRAVU

UDK: 340.132.6

Primljeno: 10. 12. 2008.

Pregledni znanstveni rad

Sistematsko tumačenje izvodi značenje neke odredbe iz pravnog sistema. Kako ni pojam pravnog sistema nije jednoznačan, to onda i sistematsko tumačenje ima različite aspekte, pa se tako mogu razlikovati - argument terminološke stalnosti, topografski argument, argument pravnih načela i argument zakonitosti, konceptualno-sistematski argument, itd. Osim raznih interpretativnih postupaka koje čine sistematsko tumačenje, autorica analizira i tehnike za upotpunjavanje pravnog sistema kojima bi se otklanjale pravne praznine, rješavale proturječnosti, te umanjivale neodređenosti sistema. Sistematsko tumačenje upotrebljava se komplementarno s ostalim metodama tumačenja / argumentima, s tim da se prednost daje ciljnom tumačenju.

Ključne riječi: *sistematsko tumačenje, pravni sistem, pravna norma, pravna odredba.*

1. UVODNE NAZNAKE

Sistematsko tumačenje izvodi svoje značenje iz pojma pravnog sistema, a ovaj pak svoje značenje iz općeg pojma sistema. Sistem se može odrediti kao skup elemenata koji se međusobno nalaze u određenim odnosima i ovise jedni o drugima, tako da čine jednu organiziranu cjelinu.¹ Pod elementima pravnog sistema obično se podrazumijevaju pravne norme, uključujući i pravna načela kao najopćenitije, odnosno najviše pravne norme. Tako bismo pravni sistem mogli definirati kao skup općih i pojedinačnih pravnih normi koje čine jednu relativno neproturječnu i relativno potpunu cjelinu. Postoje razne koncepcije pravnog sistema, npr.:

¹ Prema tzv. teoriji sistema svaki problem, svaka pojava, svaki dio realnog svijeta promatra se kao sistem (Zelenika, R., *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*, 3. izm. i dop. izdanje, Ekonomski fakultet u Rijeci, Rijeka, 1998., str. 360.). Ova teorija naročito naglašava element međuovisnosti dijelova sistema. Ta međuovisnost daje jedno novo jedinstvo, ali ono ne negira u potpunosti slobodu sastavnih komponenti sistema. Sistem je vrlo složena cjelina budući da on održava intezivne interakcije s okolinom, te se na toj relaciji vrši stalna razmjena energije, materije ili informacija. To ima svojih implikacija kako na stanje sistema, koji teži stabilnosti ili integraciji, tako i na okolinu, koja se pod tim također transformira. Dakle, odvija se dvosmjerna komunikacija između sistema i okoline (Usp. Lozina, D., „Teorija sustava kao instrument društvene analize“, *Društvena istraživanja*, br. 3, 1994., str. 674.).

Opća teorija sistema postaje znanstveno utemeljena pedesetih godina prošlog stoljeća, a od šezdesetih godina sistemski pristup počinje zauzimati istaknuto mjesto i u društvenim znanostima. Među njima su najutjecajnije strukturno-funkcionalističke teorije sistema Talcotta Parsonsa, te teorije samoreferentnih i samotvorećih sistema Niklasa Luhmanna.

hijerarhijski pravni sistem (skup pravnih normi razvrstanih prema pravnoj snazi), znanstveni pravni sistem (skup pravnih normi koje su razvrstane prema kriteriju sadržaja), pravni sistemi različitih povijesno-temporalnih struktura (robovlasnički, feudalni, građanski, socijalistički), više država (kontinentalnoeuropski, angloamerički, muslimanski, talmudski itd.) ili pojedinih država.² Za određenje sistematskog tumačenja naročito su važni znanstveni i hijerarhijski pravni sistem. Pri svrstavanju pravnih normi prema kriteriju sadržaja (znanstveni pravni sistem) značenjski se povezuju pravne odredbe kojima se izražavaju norme iz istih ili bliskih pravnih ustanova, odnosno pravnih grana, a osim toga ovo svrstavanje služi i otklanjanju proturječnosti između normi sistema. Hijerarhijsko razvrstavanje temelji se na načelu zakonitosti, koje zahtijeva da se značenje nižih pravnih normi traži u značenjima viših normi, što je jedan od aspekata sistematskog tumačenja.

Sistematsko tumačenje provodi se na temelju uvjerenja da između jednog dijela (jedne pravne norme) i drugog dijela (druge pravne norme), te između jednog dijela (pravne norme) i cjeline (pravnog sistema) postoji povezanost.³ U tom povezivanju, s jedne je strane, kao objekt tumačenja, pravna odredba kojom se pravna norma izražava, a s druge strane, također neki entitet normativnog sadržaja, od kojih se neki i sami često izražavaju pravnom odredbom. Može se reći da sistematsko tumačenje izvodi značenje neke odredbe iz pravnog sistema.⁴ U praksi se pak pod pojmom sistematskog tumačenja krije niz interpretativnih postupaka koji se ne mogu svrstati pod zajednički pojam, kao i niz tehnika za upotpunjavanje manjkavog prava, tj. onog koje sadrži pravne praznine i antinomije.⁵

S obzirom na značenjsku povezanost sistematskog tumačenja i pravnog sistema, za pobliže određenje sistematskog tumačenja značajni su ne samo oni radovi koji se bave sistematskim tumačenjem, već i oni koji se bave pravnim sistemom. S radovima o sistematskom tumačenju u pravu i/ili pravnim sistemom ističe se prije svega C. W. Canaris s monografijom o sistematskom tumačenju, a zatim i: G. Lazzaro, G. Tarello, P. Raisch, F. Ost/M. van der Kerchove, F. Modugno, K. Larenz/C. W. Canaris, W. Gast, K. Adomeit, R. Christensen/H. Kudlich.⁶ Od

² Pravni sistem često se upotrebljava kao sinonim za pravi poredak. Međutim, pravni poredak je širi, jer je sastavljen ne samo od pravnih normi (i pravnih načela), već obuhvaća i ljudsko ponašanje (Usp. npr. *Pravni leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007., str. 1211.; Štepanov, R./ G. Vukadinović, *Teorija prava II*, Futura, Novi Sad, 2002., str. 131.).

³ Ovakav stav zastupa primjerice B. Perić (*Država i pravni sustav*, Informator, 6. izd., Zagreb, 1994., str. 217.), samo što on ne upotrebljava termin pravna norma, već pravno pravilo. Napomenimo da se prilikom odgovora na pitanje što se povezuje prilikom sistematskog tumačenja, među autorima upotrebljavaju različiti termini. Tako se po nekima povezuju pravne norme, po drugima pravna pravila, po trećima pravni propisi, po četvrtima pravne odredbe. Iako nesumnjivo postoje razlike u značenju navedenih termina, čini se da im se u primjeni na nedomišljen način pridaje isto značenje. Naime, pravna norma je zahtijevajuća misao, pravna pravila su opće pravne norme, za razliku od individualnih, pravni propisi pravni su akti koji sadrže pravne norme, dok su pravne odredbe rečenice kojima se pravne norme iskazuju.

⁴ Guastini, R., „Interpretazione“, u: *Enciclopedia giuridica*, Roma, 1989., str. 3.

⁵ Ibid. Iako mnogi autori to ne ističu, mi bismo dodali i treću manjkavost prava - neodređenost pravnih normi. Tako npr. Visković, N., *Pojam prava*, 2. izm. i dop. izd., Logos, Split, 1981., str. 244. i d.; Vrban, D., *Država i pravo*, Golden Marketing, Zagreb, 2003., str. 426. i d.

⁶ Canaris, C. W., *Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz*, Duncker & Humbolt, Berlin,

hrvatskih autora treba istaknuti dva starija – M. Vukovića i O. Mandića, te B. Perića, V. Miličića, D. Vrbana i N. Viskovića,⁷ a od autora iz bivše Jugoslavije R. Lukića, M. Pavčnika, R. Stepanova/ G. Vukadinovića.⁸

U pravnoj teoriji za sistematsko tumačenje upotrebljavaju se izrazi sistematska „metoda“ i/ ili sistematski „argument“. Većina autora poznaje i metode i argumente, te sistematsko tumačenje (obično zajedno s jezičnim, ciljnim i historijskim) svrstava pod metode, a argumente svode na klasične „logičke“ argumente (*a contrario*, *a minori ad maius*, *a minori ad minus* i dr.).⁹ Ukazuje se da „metoda“ ima svoje porijeklo u širokoj prihvaćenosti Savignyeve tipologije.¹⁰ Autori koji poznaju samo argumente, uvrstavaju među njih i sistematski argument, te prigovaraju tradicionalnoj znanosti što je interpretativna pravila okupila pod nazivom metoda tumačenja. Termin „metode“, kako kaže Visković, „stvara privid o tome da je riječ o jedino mogućim i sigurnim pravilima za dolaženje do apsolutno istinitih značenja pravnih normi.“¹¹ Po njemu su pravila tumačenja zapravo samo „argumenti ili razlozi koji nemaju prisilni karakter...koje tumači biraju, vođeni svojim interesima i ciljevima...“¹²

1969.; Lazzaro, G., „Sistema giuridico“, u: *Novissimo digesto italiano*, tom XYII, Torino, 1957.; Tarello, G., „Argumentacija tumačenja i sheme obrazlaganja u pridavanju značenja normativnim tekstovima“, *Zbornik za teoriju prava IV*, Beograd, 1990., str. 264.-265. (prijevod dijela knjige *L'interpretazione della legge*, Milano, 1980); Raisch, P., *Vom Nutzen der überkommenen Auslegungskanones für die praktische Rechtsanwendung*, Müller, Jur. Verl., Heidelberg, 1988., str. 34.-37.; Ost, F./ M. van der Kerchove, *Entre la lettre et l'esprit. Les directives d'interprétation en droit*, Bruylant, Bruxelles, 1989., str. 56.-63.; Modugno, F., *Sistema giuridico*, Enciclopedia giuridica, Roma, 1993., tom XXIX, str. 1.-18.; Larenz, K./C. W. Canaris, *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*, 3. izd., Springer, Berlin i dr., 1995., posebno poglavlje 6 (263-318); Gast, W., *Juristische Rhetorik: Auslegung, Begründung, Subsumption*, 1997, str. 158-164; Adomeit, K., *Rechtstheorie für Studenten*, Normlogik – Methodenlehre - Rechtspolitologie, 4. izd., C. F. Müller, Heidelberg, 1998, posebno str. 63., 65.-67.; Christensen, R./H. Kudlich, *Theorie richterlichen Begründens*, Duncker & Humboldt, Berlin, 2001., str. 365.

⁷ Vuković, M., *Interpretacija pravnih propisa*, Školska knjiga, Zagreb, 1953., str. 119.-125.; Mandić, O., *Sistem i interpretacija prava*, Narodne novine, Zagreb, 1971., str. 199.-200.; Perić, B., *Država...*, posbno str. 138.-182., 217., 218. (1. izd. 1981.); Miličić, V., *Opća teorija prava i države*, Zagreb, 2003., str. 361.-363. (1. izd. 1997); Vrbanić, D., o. c., str. 472-473, 374 i d., 422-427; Visković, N., *Teorija države i prava*, Birotehnika CDO, Zagreb, 2. izm. i dop. Izd., 2006., str. 253. (prvo izd. 1995.), isti: *Pojam...*, o. c., str. 244.-254. (prvo izd. 1976.), isti: *Argumentacija i pravo*, Pravni fakultet, Split, 1997., str. 79.-80.

⁸ Lukić, R., *Tumačenje prava*, Savremena administracija, Beograd, 1961., str. 115.-125.; Lukić, R./ B. Košutić/ D. Mitrović, *Uvod u pravo*, Službeni list SRJ, 18. izd., Beograd, 2002., str. 539.-543., 573.-586. (prvo izd. 1961.); Pavčnik, M., *Argumentacija v pravu*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1991., str. 67.-70.; isti: *Teorija prava, Prispevek k razumevanju prava*, Cankarjeva založba, 2. dop. Izd., 2001., posebno str. 384.-387., 436.-458.; Stepanov, R/ G. Vukadinović, *Teorija prava II*, Novi Sad, 2002., str. 93., 94., 123.-162.

⁹ Tako npr. svi spomenuti autori iz Hrvatske i zemalja bivše Jugoslavije, osim N. Viskovića, *Argumentacija...*

¹⁰ Npr. Zuleta-Puceiro, E., „Statutory Interpretation in Argentina“, u: N. D. MacCormick/R. S. Summers (ur.), *Interpreting Statutes*, Aldershot (etc.), 1991., str. 41.) i Alexy, R./ R. Dreier, „Statutory Interpretation in the Federal Republic of Germany“, u: N. D. MacCormick/ R. S. Summers (ur.), *Interpreting Statutes*, Aldershot (etc.), 1991., str. 82.

¹¹ Visković, N., *Teorija...*, str. 246.

¹² Ibid. Samo argumente poznaje npr. G. Tarello (o. c.), zatim N. Visković (*Argumentacija...*), te niz autora u knjizi D. N. MacCormicka i R. S. Summersa (ur.), *Interpreting Statute*, Aldershot (etc.), 1991., koja ide za unificiranjem interpretacije u nekim razvijenim pravnim sistemima Europske unije.

U metodološkim djelima o metodama tumačenja/pravnim argumentima u hrvatskoj pravnoj literaturi nedovoljno mjesta se posvećuje sistematskom tumačenju. Razlog tome može biti što je u nekim slučajevima zaključivanje pomoću sistematske metode relativno jednostavno – kada je dovoljno povezati pravne odredbe ne vodeći računa o vrijednosnim aspektima, odnosno ciljevima norme, pa je to ravno logičkom postupku. Razlozi pak mogu biti i u tome što sistematsko tumačenje često zahtijeva povezivanje s odredbama koje u sebi sadržavaju vrijednosti (ciljeve), pa se onda daje prvenstvo ciljnom tumačenju, ili ono zahtijeva povezivanje s argumentima koji inače figuriraju kao samostalni argumenti, pa se onda rasprava vodi povodom pojedinih argumenata. Zapravo postoje dva aspekta sistematskog tumačenja, pa bi se u prvom slučaju radilo o sistematskom tumačenju/ argumentima u strogom smislu, a u drugom o sistematskom tumačenju/argumentima u širem smislu ili sistematsko-teleološkom tumačenju/ argumentima.¹³

2. HERMENEUTIKA - IZVOR PRAVILA SISTEMATSKOG TUMAČENJA

Svaka kulturna pojava ima određeni smisao, odnosno nosi određena značenja.¹⁴ Značenje se zahvaća razumijevanjem i činom tumačenja. Teorija o umijeću razumijevanja i tumačenja - hermeneutika - tvrdi: da bismo nešto protumačili moramo ga najprije razumjeti. Zato se smatra da je razumijevanje osnovni fenomen svih odnosa među ljudima i čovjekovih odnosa prema svemu postojećem, te se označava kao prafenomen.¹⁵ Hermeneutika se bavi značenjskim oblicima ili znakovima, pa se naziva i teorijom odnosa između znaka i označenog. Značenjski oblici ili znakovi koji se tumače jesu: govor i tekstovi, likovni proizvodi, tehnički proizvodi, oruđa i naprave, običaji i navike, cjelokupno čovjekovo ponašanje itd. Na prvom je mjestu svakako govor i posebno njegov fiksirani oblik – tekst - u kojem se govor može sačuvati u daleko pouzdanijem obliku.¹⁶ Kako su govor i tekst predmet filologije u najširem smislu,¹⁷ to su upravo u filologiji izvučena izvjesna pravila, sistem pravila razumijevanja tekstova.¹⁸ Ova pravila pravilnog tumačenja obuhvaćaju poznavanje dotičnog jezika, ukupnog povijesnog i kulturnog zaleđa iz

¹³ Ovakvu podjelu na sistematske argumente u strogom smislu i sistematsko-teleološke argumente poznaje R. Alexy (Alexy, R., *A Theory of Legal Argumentation. The Theory of Rational Discourse as Theory of Legal Justification*, Clarendon Press, Oxford, 1989., str. 240.).

¹⁴ Visković, N., *Teorija...*, str. 241.

¹⁵ Urbančić, I., „Hermeneutika: teorija tumačenja i razumijevanja“, 19 *Delo: mesečni književni časopis*, (1973.) 4/5, 433.

¹⁶ U tom smislu kaže Gast da se tehnika ili kultura tumačenja neizbježno razvija gdje su zadane riječi koje se moraju uvažavati (Gast, W., o. c., str. 158.).

¹⁷ U širem smislu filologija je nauka koja se bavi proučavanjem jezičkih pojava, kako gramatičkih, tako i književnih. U užem smislu, filologija se bavi samo proučavanjem gramatike (Klaić, B., *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1983, str. 429.).

¹⁸ Urbančić, I., o. c., str. 441.

kojeg djelo proizlazi, stilskih i literarnih osobina doba i pisca teksta, razumijevanje i razlaganje dijelova teksta u odnosu na cjelinu, veze s drugim srodnim tekstovima od istog pisca ili njemu srodnih pisaca istog doba i sl.¹⁹ Razumijevanje izvedeno na osnovu ovakvih pravila, razumijevanje koje je, dakle sistematično, naziva se sistematsko tumačenje.²⁰

I u starim pravnim i/ili teološkim tekstovima nalazimo upotrebu sredstava tumačenja. Njima oduvijek pripada i topos sistematsko tumačenje, koji kaže: „Ne uzimaj riječ samu, ne pojedinačni dio nego usko povezanu cjelinu!”²¹ Taj topos nalazimo u Digestama,²² gdje Celsus kaže: „Nedolično je suditi ili davati pravni savjet na osnovu jedne odredbe, ne gledajući je kroz zakon u cjelini“ (Dig. 1, 3, 24)²³, ili Paulus: „Podmuklo radi onaj tko.. u korist riječi zakona zaobilazi njegov smisao“ (Dig. 1, 3, 29).²⁴

U čemu se pak sastoji hermeneutičko korištenje povezanosti između riječi i cjeline pokazuje nam tumačenje Talmuda.²⁵ U spomenutoj zbirci trebalo je tumačiti rečenicu: „Ne smiješ krasti“ (2 Mojsije 20, 15). Tumačenje te rečenice od strane rabina rekonstruirao Gast. Najprije se polazi od socijalnog konteksta da se radi o društvu u kojem se ljudi mogu unajmiti, odnosno koje poznaje ljude jednake stvarima. S obzirom na to, tumači se pitaju što se ne smije oteti: stvar ili čovjeka (znači jezično tumačenje nudi dva značenja za „krasti“)? Cjelokupni tekst u kojem se nalazi i spomenuta rečenica koja se treba tumačiti (2 Mojsije 20 - Deset zapovijedi), govori o obvezama ljudi prema bogu Jahvi i zabranjuje ubijanje, preljub, krađa, krivo svjedočenje dakle zabranjuju se djela koja su usmjerena protiv ljudi. Na temelju toga znanstvenici Talmuda argumentiraju da tekst u kojem se nalazi rečenica koju je trebalo tumačiti (cjelina) govori o ljudima, pa da se tako i u dvojbenoj rečenici (dijelu) govori o ljudima, te ona zabranjuje krađu ljudi.²⁶

Navedeni primjeri pokazuju da je već u starim tekstovima sadržano jedno od općih načela tumačenja - kanon totaliteta, kojeg je kasnije, na temelju pravne hermeneutike upražnjavane u rimskom pravu, izrazio Betti, a koji nalaže da se u interpretaciji poštuje uzajamni odnos između dijelova i cjeline.²⁷

¹⁹ Urbančić, I., ibid.

²⁰ Gast, W., o. c., str. 159.

²¹ Gast, W., o. c., str. 158.

²² Digesta – zbirka pravničkog prava (*iura*), dio *Corpus iuris civilis*-a cara Justinijana; stupila na snagu 533. godine (Pravni leksikon, str. 166.).

²³ „*Incivile est nisi tota lege perspecta una aliqua particula eius proposita iudicare vel respondere.*”

²⁴ Čitava rečenica glasi: „*Contra legem facit, qui id facit quod lex prohibet, in fraudem vero, qui salvis verbis legis sententiam eius circumvenit.*”

²⁵ Talmud – židovski zbornik pravnih i religijskih odredbi nastalih na temelju tumačenja, dopune i prilagodbe Mojsijeva pisanog zakona (*Tore*) i drugih tekstova židovske Biblije. Konačni mu je oblik utvrđen od II. do VI. stoljeća (Pravni leksikon, str. 1597.).

²⁶ Gast, W., o. c., str. 159., 160.

²⁷ Betti, E., *Hermeneutika kao opšta metoda pravnih nauka*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1988., str. 65.-69.

3. ASPEKTI SISTEMATSKOG TUMAČENJA U PRAVU

3.1. Povezivanje pravnih odredbi

U najvećem broju slučajeva prilikom sistematskog tumačenja povezuju se međusobno pravne odredbe kojima se izražavaju pravne norme (uključujući i pravna načela kao najviše pravne norme). Ponekad već i sam zakonodavac upućuje na sistematsko tumačenje tako što u jednoj pravnoj odredbi izričito navodi drugu pravnu odredbu s kojom se tumačena odredba treba povezati. Npr. u odredbi čl. 29. st. 3. Zakona o obveznim odnosima kaže se: „Uz ograničenja iz stavka 2. članka 26. ovoga Zakona, kod trgovačkih ugovora i ugovora između trgovca i osobe javnog prava strane mogu ugovoriti drukčiju stopu zateznih kamata.“ A u odredbi čl. 26. st. 2. istog zakona kaže da stopa ugovornih kamata ne može biti viša od stope zakonskih zateznih kamata.

Prije primjera na kojem ćemo pokazati kako sudac povezuje pravne odredbe kojima se izražavaju pravne norme, ukazat ćemo na razliku između pravne norme i pravne odredbe i na strukturu pravne norme.

3.1.1. Razlika između pravne norme i pravne odredbe

Na razliku između pravne norme i pravne odredbe važno je ukazati jer su objekt tumačenja uopće, pa tako i sistematskog tumačenja pravne odredbe, a tek onda posredno preko njih i pravne norme. Dok većina hrvatskih autora opće teorije prava koji se bave strukturom pravne norme, pravi razliku između pravne norme i pravne odredbe kao oblika u kojem se izražava pravna norma, to nije čest slučaj s teoretičarima pozitivnopravnih disciplina i pravničkom praksom.²⁸ Napominjemo da je pravna norma jedna zahtijevajuća misao, a pravne odredbe su rečenice kojima se pravna norma iskazuje.²⁹ Još potpunije rečeno, pravna odredba je iskaz sastavljen od jedne ili više rečenica, koji izražava cjelovitu normu ili pojedine dijelove norme i čini relativno samostalnu značenjsku jedinicu. U općim pravnim aktima odredbe se nazivaju članak, paragraf, stavak; niže jedinice akata - točke i alineje - redovito nisu same za sebe pravne odredbe, već dijelovi odredbe, jer nisu dovoljno značenjski samostalni.

²⁸ Od autora opće teorije prava koji prave razliku između pravne norme i pravne odredbe istaknimo: Visković, N., *Pojam...*, posebno str. 185.-191.; isti: *Jezik prava*, Naprijed, Zagreb, 1989., posebno str. 71.-77.; isti: *Teorija...*, str. 171 i d.; Miličić, V., o. c., posebno str. 255-261; Vrbanić, D., o. c., str. 363, 364. Od pozitivnopravnih teoretičara pored pravne norme pravnu odredbu posebno ističu krivičari, npr. Horvatić, Ž./P. Novoselec (*Novo hrvatsko kazneno pravo*, Zagreb, 1997.); Bačić, F. (*Krivično pravo, opći dio*, Zagreb, 1998.); Pavišić, B. (*Komentar Zakona o kaznenom postupku*, Rijeka, 2003.).

²⁹ U njemačkoj teoriji postoji termin „Rechtssatz“, npr. Larenz, K./ C. W. Canaris (*Methodenlehre der Rechtswissenschaft*, Berlin, 1995., str. 71. i d.), ali i Normsatz, npr. Röhl, K. (*Allgemeine Rechtslehre*, Köln, 2001., str. 174. i d.). A. Aarnio pak upotrebljava termine „norm formulation“ i „norm“ („Taking Rules Seriously“, *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, Beiheft 42, 1990., str. 181.).

3.1.2. Struktura pravne norme

Pravne odredbe kojima se pravne norme izražavaju sadrže neke, a ne sve elemente pravne norme. Potpuna pravna norma je ona koja sadrži sve elemente. Pravne norme se vrlo rijetko iskazuju pomoću svih elemenata. Neki elementi su izričito navedeni u odredbi, a do ostalih elemenata možemo doći povezivanjem s drugim odredbama u kojima su ti nedostajeći elementi sadržani, ili pak možemo iz izričito navedenih elemenata logički zaključiti koji elementi nedostaju.

Nastojanja da se otkrije struktura pravne norme išla su od njezinog dvodijelnog sastava, preko trodijelnog, četverodijelnog, nešto rjeđe šesterodijelnog, pa sve do deseterodijelnog sastava. Ukazat ćemo na prva tri, koja su još, manje ili više, zastupljena u hrvatskoj pravnoj teoriji.

Učenje o dvodijelnoj strukturi pravne norme moglo bi se izraziti : „ako X treba Y“. To znači.: ako postoji činjenica- uvjet, treba biti pravna posljedica.³⁰ Ova shema se iskazuje i u varijanti “ako Delikt treba Sankcija”, jer se u najvećem broju slučajeva pravnoj normi pridaju značenja koja odgovaraju kaznenim odredbama.³¹

Zbog neprimjenjivosti shvaćanja o dvodijelnoj strukturi na odredbe izvan kaznenog prava, kao reakcija nastaje učenje da pravna norma ima tri dijela – hipotezu, dispoziciju i sankcija, a može se izraziti: „Ako H treba D (Ob-Ov) ili S“.³² Ovom shvaćanju može se prigovoriti da ono ne izražava jasno značenje dispozicije i sankcije, te da nije jasan odnos sankcije prema hipotezi i dispoziciji.

Četvorodijelnu strukturu u bivšu jugoslavensku teoriju uvodi R. Lukić, koji razlikuje uvjetne i bezuvjetne norme.³³ Ona po njegovom shvaćanju važi kod uvjetnih normi: osnovni elementi su dispozicija i sankcija, čemu se pridružuju još po jedna pretpostavka sankcije i jedna pretpostavka dispozicije. Sankcija se primjenjuje pod uvjetom da nije primjenjena dispozicija. Kod bezuvjetnih normi važi trodijelna struktura.³⁴

³⁰ Ovo shvaćanje proteže se još od H. Kelsena (*Hauptprobleme der Staatsrechtslehre*, Tübingen, 1923., str. 189. i d.), preko primjerice: M. Lanovića, (*Uvod u pravne nauke*, Zagreb, 1934., str. 147.) i G. H. von Wrighta (*Norm and Action*, London, 1963., str. 10., 11.).

³¹ Može se reći da su već K. Binding (*Die Normen und Ihre Übertretung I*, Leipzig, 1872.) i F. Schreier (*Grundbegriffe und Grundformen des Rechts*, Leipzig, 1924.) pridavali takvo značenje pravnoj normi. Navedeno shvaćanje bilo je zastupljeno i u kaznenopravnoj teoriji bivše Jugoslavije, npr. Srzentić, N./ A. Stajić, (*Krivično pravo FNRJ*, Beograd, 1961., str. 78., 79.), a i danas je dominantno kod hrvatskih autora kaznenog prava. Tako npr. Bačić, F., o. c., str. 70.; Novoselec, P. (*Opći dio kaznenog prava*, Zagreb, 2004., str. 65.).

³² Ovo shvaćanje bilo je usvojeno u dijelu bivše jugoslavenske i hrvatske opće teorije prava. U teoriji bivše Jugoslavije zastupali su ga R. Lukić (*Teorija države i prava II*, Beograd, 1954., str.73.-91.) i Kušej, G. (*Uvod u pravoznanstvo*, Ljubljana, 1969., str. 116.-121.), a u hrvatskoj O. Mandić, *Država i pravo II*, Zagreb, 1961., str. 21.-24. a i danas je zastupljeno u hrvatskoj teoriji. B. Perić, *Struktura prava*, Zagreb, 1964. i 1994., str. 15.-17.).

³³ Lukić, R., o. c., str. 73.-91. I u najnovijem izdanju udžbenika zastupa se podjela na uvjetne i bezuvjetne norme. Uvjetne norme su norme koje se donose za situacije koje trebaju nastupiti, a bezuvjetne norme su one koje se donose za situacije koje su već date (R. Lukić/B. Košutić/D. Mitrović, o. c., str. 337.).

³⁴ Lukić, R./B. Košutić/D. Mitrović, o. c., str. 338. i d.

Od pokušaja da se otkrije struktura pravne norme, čini se najadekvatnijim ono shvaćanje o četverodijelnoj strukturi koje je izložio C. Cossio,³⁵ a zatim ga u hrvatskoj pravnoj teoriji popularizirao N. Visković,³⁶ te glasi: „ako H treba T, ili ako D (ne-T) treba S“. Prema ovom shvaćanju elementi pravne norme su: hipoteza, traženje, određenje delikta i sankcija. Ono je značajno barem iz dva razloga. Prvo, ono sva normativna značenja prikazuje u jedinstvenom stavu-sudu, i to tako što pravnu normu poima kao disjunktivni sud sastavljen od dva hipotetička suda. Drugo, ono pokazuje razlike koje postoje između pravne norme i pravne odredbe.³⁷

Dakle, u četverodijelnoj strukturi njezini elementi (ili dijelovi) imaju sljedeće značenje. Hipoteza je početni dio pravne norme. Ona kaže tko je subjekt i/ili u kakvoj se situaciji on treba naći da bi se na njega moglo primijeniti traženje kao drugi element pravne norme. Drugi dio - traženje, postavlja s jedne strane obvezu jednog subjekta iz hipoteze da nešto čini ili ne čini, a s druge strane ujedno ovlašćuje drugog subjekata na to činjenje ili nečinjenje u odnosu na prvog. Određenje delikta opisuje radnju suprotnu obveznoj radnji (zabranjenu radnju) koja je kao takva uvjet za primjenu sankcije. Sankcija je zahtjev upućen državnim organima da prisile subjekta na izvršenje njegove obveze ili da mu zbog počinjenog delikta izrekne kaznu.

3.1.3. Povezivanje pravnih odredbi

Na primjeru jedne sudske odluke pokazujemo kako je sudac u svojoj odluci primijenio sistematsko tumačenje povezujući pravne odredbe i u njima sadržane neke elemente pravne norme, te zašto se adekvatnim za njegovo zaključivanje pokazuje četverodijelni sastav pravne norme.

Na natječaj za ravnatelja osnovne škole javila su se dva kandidata. Jedan ima visoku, a drugi višu stručnu spremu. Nakon nesuglasnih odluka nižih sudova, Vrhovni sud RH prilikom donošenja presude polazi od odredbe čl. 86. st. 1. Zakona o osnovnom školstvu koja kaže da se „za ravnatelja osnovne škole može imenovati osoba koja ispunjava uvjete za učitelja...“ i odredbe čl. 71. st. 1. kojom je određeno da „poslove učitelja u razrednoj, odnosno predmetnoj nastavi može obavljati osoba koja ima odgovarajuću visoku stručnu spremu.“³⁸ Sud argumentira da iz navedenih propisa proizlazi da za ravnatelja osnovne škole može biti izabrana samo osoba koja ima visoku stručnu spremu.³⁹

³⁵ C. Cossio, *La teoría egológica del derecho*, Buenos Aires, 1964., str. 329. i d.

³⁶ N. Visković, *Jezik...*, str. 53. Viskovićevu shvaćanju se priklanjaju V. Miličić (o. c., str. 250.) i D. Vrbanić (o. c., str. 242.). Pravna norma ima četverodijelni sastav i po M. Pavčniku – primarna hipoteza, primarna dispozicija, sekundarna hipoteza, pravna sankcija (Pavčnik, M., *Teorija...*, str. 47. i d.).

³⁷ Izložena struktura ima i svoje filozofsko značenje time što kopulom „ili“ izražava ontološku slobodu koju daje svaka norma, a to je da se obveza izvrši ili ne izvrši.

³⁸ “Narodne novine” br. 69/2003

³⁹ Vrhovni sud Republike Hrvatske, Rev 686/06 od 16.11.2006.

U ovom slučaju povezivale su se pravne odredbe, od kojih svaka sadrži samo neke elemente pravne norme – i to u oba slučaja traženje, u prvoj odredbi – da se za ravnatelja imenuje osoba koja ispunjava uvjete za učitelja, a u drugoj – da poslove učitelja obavlja osoba koja ima visoku stručnu spremu. Ostala dva elementa pravne norme – određenje delikta i sankciju sud nije posebno ustanovljavao budući da je određenje delikta lako logički izvodivo i prepoznatljivo: iz prve odredbe proizlazi da bi delikt bio kada bi se za ravnatelja imenovala osoba koja ne bi ispunjavala uvjete za učitelja. U drugom slučaju bi delikt bio kada bi poslove učitelja obavljala osoba koja nema visoku stručnu spremu. Sankcija bi se sastojala u poništavanju odluke kojom za ravnatelja škole imenuje osoba s višom stručnom spremom.

3.2. Argument terminološke stalnosti i upotreba normi definicija

Argument terminološke stalnosti tvrdi: ako se prida određeno značenje terminu X iz nekog iskaza onda se to značenje mora pridavati terminu X u svim iskazima u kojima se on nalazi.⁴⁰ On polazi od toga da je u svojstvu tumačenja pretpostaviti da je zakonodavac u propisu koristio izraze koji uvijek imaju isto značenje,⁴¹ odnosno da u istom zakonu, isti termin na svakom mjestu ima isto značenje.⁴²

Aspektom ovog argumenta smatramo i pozivanje na norme definicije pojmova iz pravnih akata - izraza koje normotvorac definira u početnim dijelovima pravnog akta, te time ograničava primjenjivača norme da taj izraz koristi samo navedenom smislu. Guastini kaže da su norme definicije stipulativnog karaktera jer propisuju da se određeni izraz shvaća na određen način i ni na jedan drugi.⁴³ I norme definicije su pravne norme, izražene pravnim odredbama, jezički deskriptivno, a funkcionalno prikriveno preskriptivno, te je i njihovo korištenje također aspekt povezivanja pravnih odredbi i sistematskog tumačenja. To vidimo na primjeru definicije „gotovog lijeka“ koja se definira kao „lijek koji je industrijski proizveden s nakanom stavljanja u promet“.⁴⁴ Očito je da je ovo pravna odredba koja je izražena pomoću traženja.

Neki autori proširuju primjenu normi definicija izvan istog akta tvrdeći da “su definicije sadržane u jednom zakonodavnom tekstu primjenjive u svim ostalim zakonodavnim tekstovima koji se bave istim predmetom, osim ako se ne pojavi suprotna namjera”.⁴⁵

⁴⁰ Usp. Tarello, o. c., str. 265.; Visković, *Argumentacija...*, str. 79.

⁴¹ Lazzaro, o. c., str. 463.

⁴² Ost, F./M. van der Kerchove, o. c., str. 59.

⁴³ Guastini, R., o. c., str. 8.

⁴⁴ Odredba čl. 2. toč. 6. Zakona o lijekovima i medicinskim proizvodima (Narodne novine br. 121/03).

⁴⁵ Ost, F./M. van der Kerchove, o.c., str. 59.

3.3. Topografski argument (razlog sedes materiae)

Ovaj argument bi nalagao da se značenje pravne odredbe izvodi iz njenog mjesta u pravnom aktu.⁴⁶ Pri upotrebi topografskog argumenta radi se o povezivanju dijelova pravnog akta koji se označavaju kao odjeljci, glave, odsjeci, članci, stavci. Pogotovo teoretičari pozitivnopravnih disciplina, daju veliko značenje ovom aspektu upotrebe sistematskog argumenta.⁴⁷ Kao njegov primjer ističe se da to što se kazneno djelo prikrivanja protuzakonito dobivenog novca nalazi u glavi kaznenih djela protiv sigurnosti platnog prometa omogućuje razlikovanje od vrlo sličnog kaznenog djela prikrivanja koje je smješteno među kaznena djela protiv imovine.⁴⁸ Doseg primjene ovog argumenta ovisi u kojoj je mjeri mjesto koje zauzima tumačena odredba u mogućnosti pružiti tumaču informaciju o materiji koju ista raspravlja.⁴⁹ U tom smislu čini nam se opravdanim pitanje „kakav stav tumač treba zauzeti ako utvrdi da je značenje koje ovakva sistematika određuje suprotno onom značenju koje se dobija iz drugih izvora.“⁵⁰ Prihvatljiv odgovor je da „ova sistematiku treba shvatiti kao pomoćna sredstva kojim tvorac akta doduše precizira značenje normi, ali tumač samostalno određuje to značenje s obzirom kakav je sadržaj odredbi“.⁵¹

3.4. Argument pravnih načela i argument zakonitosti

Pravna načela su najviše norme pravnog sistema koje izražavaju neke temeljne vrijednosti s kojima moraju biti u skladu i prema kojima se moraju tumačiti sve ostale pravne norme i pravne radnje. Zato se i koristi termin „vrijednosna načela“.⁵² U tom smislu se razlikuju specifične pravne vrijednosti – pravednost, mir, zakonitost, pravna sigurnost, potpunost i koherentnost sistema pravnih normi, te nespecifične pravne vrijednosti, tj. one koje osim u pravu djeluju i u ostalim normativnim porecima – život, zdravlje, sloboda, osobna sigurnost, obitelj, istina, rad, obrazovanje itd.⁵³

⁴⁶ Ost, F./M. van der Kerchove, o. c., str. 59.; Tarello, G., o. c., str. 264.; Pavčnik, M., *Teorija...*, str. 385.; Visković, N., *Argumentacija...*, str. 79., Lukić, R./B. Košutić/D. Mitrović, o. c., str. 541. R. Lukić ovaj aspekt primjene sistematskog argumenta smatra vrstom sistematskog tumačenja koje se obavlja pomoću mjesta kojeg norma zauzima (Lukić, R., *Tumačenje...*, str. 115.).

⁴⁷ To važi kako za teoretičare kaznenog prava (npr. Bačić, F., o. c., str. 80, Horvatić, Ž./P. Novoselec, o. c., str. 128.; Zlatarić, B., *Krivično pravo. Opći dio*, Informator, Zagreb, 1972., str. 88.), tako i za teoretičare građanskog prava (npr. Gams, A., *Uvod u građansko pravo. Opšti dio*, Naučna knjiga, Beograd, 1978., str. 74.; Spaić, V., *Građansko pravo. Opšti dio i stvarno pravo*, Sarajevo, 1971, str. 104.).

⁴⁸ Horvatić, Ž./P. Novoselec, o. c., str. 128.

⁴⁹ Ost, F./M. van der Kerchove, o. c., str. 59.

⁵⁰ Lukić R./B. Košutić/D. Mitrović, o.c., str. 541.

⁵¹ Ibid.

⁵² Visković, N., *Teorija...*, o. c., str. 252.; Miličić, V., o. c., str. 41. M. Pavčnik govori o vrijednosnim mjerilima (Pavčnik, M., *Teorija...*, o. c., str. 84.). D. Vrban govori o vrijednostima kao idejama vodiljama pravnog sistema (Vrban, D., o. c., str. 405.).

⁵³ Visković, N., *Argumentacija...*, o. c., str. 60, 61.

Jedna od podjela pravnih načela jest na nenormirana načela – ona koja su kao izraz pravne znanosti i prakse nastala teorijskim uopćavanjem iz velikog broja normi s istim temeljnim smislom,⁵⁴ i normirana načela – ona koja su izričito postavljena u najvišim pravnim aktima, ustavu i zakonima. Normirana su većina ustavnih načela o slobodama i pravima čovjeka i građanina, kao i većina načela sudskih postupaka, npr. načelo zakonitosti, akuzatornosti, kontradiktornosti, neposrednosti, slobodne ocjene dokaza, usmenosti, saslušanja stranaka, te mnoga koja pripadaju materijalnom pravu.⁵⁵ Nenormirana načela se primjenjuju se između ostalog i uz konceptualno-sistematski argument.

Mnoga načela nisu primjenjiva samo u nacionalnim pravnim porecima, nego i u međunarodnim odnosima kao npr.: načelo zakonitosti, zabrana zloupotrebe prava, zabrana neopravdanog bogaćenja, izvršenje obećanja, načelo pravednosti i pravičnosti, obveza naknade štete, viša sila, krajnja nužda, dobra vjera, mnoga načela sudskog postupka - pravo na izuzeće sudaca, jednakost stranaka, saslušanje svih strana (*audiatur et altera pars*), načelo presuđene stvari (*res iudicata*).

Osim interpretativne funkcije pravnim načelima se pridaje i produktivna funkcija - funkcija popunjavanja pravnih praznina, putem pravne analogije (*analogia iuris*), bilo da se poseže za osnovnim načelima djelomičnih sistema u onoj pravnoj grani kojoj po svojoj biti taj slučaj pripada ili onim općim načelima što izviru iz čitavog pravnog sistema.⁵⁶

Jednim od osnovnih pravnih načela i jednim od vidova sistematskog tumačenja smatra se i primjena načela - argumenta zakonitosti, kojim se zahtijeva da se značenja nižih pravnih normi traže i u višim normama na kojima se niže norme moraju temeljiti – pa se npr. značenje jedne zakonske norme uključuje u značenje pravilnika koji se donosi radi njenog izvršavanja.⁵⁷ Inače na načelu zakonitosti temelji se hijerarhijsko sređivanje pravnih normi.⁵⁸

3.5. Konceptualno-sistematski argument

Ovaj argument tvrdi da normativnim odredbama i pravnim aktima treba dati značenja na koja upućuju „koncepti“ pravnog sistema - dijelovi prava, instituti,

⁵⁴ M. Vuković ističe da u slučaju kada načelo nije sadržano u nekom propisu, već se mora izvesti iz cijelog niza propisa, postoji nedostatak koji se očituje u tome da se načelo može izmisliti, falsificirati i jednostavno nametnuti nekoj grupi propisa (Vuković, M., o.c., str. 128.).

⁵⁵ Npr. hrvatski Zakon o obveznim odnosima poznaje načelo stranačke autonomije, načelo stranačke ravnopravnosti, načelo savjesnosti i poštenja, načelo zabrane zloupotrebe prava, načelo jednake vrijednosti činidaba, načelo zabrane uzrokovanja štete, načelo dužnosti ispunjenja obveze (Narodne novine, 35/05).

⁵⁶ Mandić, O., o. c., str. 143.

⁵⁷ Načelo zakonitosti ima dva osnovna aspekta: formalna zakonitost, koja nalaže da višim pravnim aktima bude određen nadležni organ, postupak i forma za donošenje nižeg pravnog akta, te materijalna zakonitost, koja zahtijeva da sadržaj nižih pravnih akata bude usklađen sa sadržajem viših pravnih akata.

⁵⁸ Hijerarhijski pravni sistem sadrži pozitivne pravne norme rangirane kao više i niže prema njihovoj pravnoj snazi, odnosno društvenoj moći subjekata koji ih stvaraju, počevši od ustava, zakona, sudskih precedenata, međunarodnih ugovora itd.

odnosi itd.⁵⁹ Konstruiranje koncepata naročito je promovirano od pripadnika njemačke „pojmovne jurisprudencije“ (*Begriffjurisprudenz*),⁶⁰ koja nastavlja Savignyev program izgradnje opće teorije znanstvenog sistema. Konceptualno shvaćanje, koje je nastalo u 19. stoljeću, nije ni danas bez pobornika.⁶¹ Ova metoda zasniva se na neograničenom povjerenju u pojmove.⁶² Osnovna je teza da je pravni sistem zatvoren sistem normi, ustanova i pravnih pojmova, da se pojmovi mogu hijerarhijski srediti u piramidu pojmova, u kojoj je svaki niži pojam obuhvaćen višim, odnosno svaka niža pravna norma slijedi iz više.⁶³ Baš zato što niže norme slijede iz viših nema pravnih praznina, one se popunjavaju iz samog sistema tj. iz samih zakona, a pravo je sadržano isključivo u zakonu i zakonskoj volji.⁶⁴ Pravnik obavlja isključivo logičku operaciju, supsumirajući konkretan slučaj pod opću normu.⁶⁵ Samo ako se logička operacija pravilno izvede, ne postoji pravni problem koji se na taj način ne bi mogao riješiti. Ovakvim postavkama sudac je strogo vezan za normu, njegov posao nije drugo do izvođenje rješenja logičkim, deduktivnim putem iz pravne norme, u kojoj je rješenje već sadržano.⁶⁶

Kritike ovog shvaćanja, kako njegove logičke metode, tako i neuzimanja u obzir izvanpravnih elemenata – ciljeva, potreba, interesa - počinju od strane Iheringa (pravo je sredstvo za ostvarivanje moći i interesa; treba pronaći cilj norme, a ne tragati za pojmovima)⁶⁷ i interesne jurisprudencije (još više naglašava ulogu interesa; osnovna funkcija prava je rješavanje sukoba interesa),⁶⁸ a nastavlja ih jurisprudencija vrednovanja (pravno rješavanje sukoba interesa ne znači uvijek ostvarivanje samo jednog interesa i potiskivanje drugog interesa, nego odmjerenje, vrednovanje tih interesa i pretvaranje tog nemehaničkog djelovanja u zakon ili presudu).⁶⁹ Da pravni sistem nije logički zatvoren, te da primjena prava nije pojmovno-logička operacija stoji i škola slobodnog prava (sudska odluka

⁵⁹ Visković, N., *Argumentacija*..., str. 79.

⁶⁰ Pojmovna jurisprudencija veže se posebno uz ime R. von Iheringa (1818.-1892.), koji će kasnije postati i njen prvi žestoki kritičar, te G. F. Puchte (1789.-1864.), B. Windscheida (1817.-1892.), H. Dernburga (1829.-1907.) itd.

⁶¹ Takav sistem koji Larenz i Canaris nazivaju sistemom apstraktno-općih pojmova koji je osnov sistematike brojnih zakonika, prije svega BGB-a (Larenz, K./C. W. Canaris, o. c., str. 263.).

⁶² Tasić, Đ., „Konstruktivna jurisprudencija u oblasti tumačenja“, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, br. 6, 1934., str. 461.

⁶³ Vodinelić, V., *Građansko pravo. Uvodne teme*, Nomos, Beograd, 1991., str. 134.

⁶⁴ Tasić, Đ., o. c., str. 461.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Vodinelić, V., str. 134.

⁶⁷ *Pravni leksikon*, str. 455. Ihering, je rodonačelnik ciljne jurisprudencije (koja zajedno s interesnom jurisprudencijom u užem smislu i jurisprudencijom vrednovanja čini interesnu jurisprudenciju). Svoja stajališta izrazio je u knjizi *Cilj u pravu (Zweck ums Recht)*, objavljenoj 1883.

⁶⁸ O. c., str. 455., 456. Interesna jurisprudencija afirmira se dvadesetih godina 19. stojeća s Ph. Heckom.

⁶⁹ O. c., str. 456. Jurisprudencija vrednovanja započeta je s H. Stollom sredinom 80-ih godina 19. stoljeća. Ona je i danas prevladavajući pravac u civilistici njemačkog govornog područja, a njezine osnovne postavke dominiraju i drugdje (Vodinelić, V., str. 140.).

temelji se na intuitivnim postupcima, na pravnom osjećaju)⁷⁰ i topika (u većini slučajeva pravni problem se ne može riješiti logičkim izvođenjem iz sistema pravnih normi nego pribjegavanjem stajalištu kojeg su drugi spremni prihvatiti - toposu).⁷¹

4. SISTEMATSKO TUMAČENJE I PODSISTEMI

U znanstvenom pravnom sistemu pravne norme se svrstavaju prema kriteriju sadržaja, odnosno prema društvenim odnosima koje reguliraju, i to: u pravne ustanove, pravne grane i pravna područja. Sve ove klasifikacijske jedinice su tvorevina pravne znanosti kao sistematizatora. Pravna ustanova obično se definira kao skup pravnih normi koje reguliraju jednu vrstu društvenih odnosa. Pravnu granu čini skup pravnih normi koje reguliraju niz srodnih društvenih odnosa. Pravno područje pak obuhvaća pravne norme iz više ili iz svih koje imaju određene zajedničke osobine.⁷² I same te klasifikacijske jedinice mogu se smatrati sistemom, jer je svaka šira jedinica skup užih. Ovakvo svrstavanje pravnih normi prema kriteriju sadržaja naročito služi sistematskom tumačenju, jer se u njemu značenjski povezuju odredbe kojima se izražavaju norme iz istih ili bliskih pravnih ustanova, odnosno pravnih grana.

Same pravne ustanove, grane i područja, baš zato što ovise o odluci sistematizatora, mogu stajati u vrlo raznovrsnim odnosima. Tako pravne ustanove mogu biti manje ili veće: jedna veća ustanova može sadržavati određeni broj drugih manjih ustanova; pored pravnih grana mogu postojati podgrane. Primjerice, pravna ustanova je vlasništvo, a u odnosu na nju manje pravne ustanove su individualno vlasništvo, suvlasništvo, zajedničko vlasništvo i etažno vlasništvo. Nadalje, svaka od tih manjih pravnih ustanova sadrži veliki broj još manjih drugih pravnih ustanova – npr. stjecanje vlasništva (koje onda može biti izvorno ili izvedeno, a jedno i drugo može opet imati različite oblike), zaštita vlasništva, prestanak vlasništva.⁷³

Ustanova ista po nazivu može pripadati raznim granama pa onda npr. razlikovati pojam vlasništva u građanskom pravu od istog termina, ali s drugačijem značenju, u carinskom pravu, ili možemo razlikovati pojam poduzeća u trgovačkom pravu od istog pojma u radnom i računovodstvenom pravu.

⁷⁰ Vodinić, V., o.c., str. 137. Slobodnopravni pokret, koji se javlja na prijelazu s 19. u 20. stoljeće, a obilježen je prije svega imenom H. Kantorowitza, nasuprot sudskog supsumpcionog automatizma ističe sudski individualizam i suca kao tvorca prava. Sudac odlučuje na osnovu pravnog osjećaja, stvorenom dotadašnjom praksom, tek naknadno odluku obrazlaže putem logičkog supsumiranja pod normu (ibid. Str. 137., 138.).

⁷¹ Topički način mišljenja, koji se može susresti još u rimskom *ius civile*-u, u novije doba razradio je T. Vihweg u knjizi *Topika i jurisprudencija (Topik und Jurisprudenz)*, 5. izd., München 1974.

⁷² Pravna područja promatraju se u parovima, te se uobičajeno uzima da postoje: materijalno i formalno, javno i privatno, državno i autonomno (društveno), te unutrašnje i međunarodno.

⁷³ Prema Zakonu o vlasništvu i drugim stvarnim pravima (Narodne novine br. 91/96, 68/98, 137/99, 22/00, 114/01).

Složen je i odnos između pravnih podgrana, grana i područja. Primjerice, ugovorni odnosi i izvanugovorni odnosi mogu se smatrati velikim podgranama obveznog prava. Unutar izvanugovornih odnosa nalazile bi se manje podgrane – odgovornost za štetu, stjecanje bez osnove, poslovodstvo bez naloga, jednostrana izjava volje, javno obećanje nagrade i vrijednosni papiri.⁷⁴ Podgrana obveznog prava zajedno sa stvarnim, nasljednim i autorskim pravom činilo bi granu građanskog prava. Grana građanskog prava zajedno s npr. granom trgovačkog prava čini pravno područje privatnog prava. Određena pravna grana može pripadati jednom ili drugom pravnom području, a osim toga mnoge pravne grane sadrže u sebi kako odredbe formalnog ili odredbe materijalnog prava.

Pojedine uže klasifikacijske jedinice mogu se shvaćati kao podsistemi širih jedinica. Izučavanje cjeline formulirane na odnosima među podsistemima, te na odnosima podsistema i sistema preferira teorija sistema. Prema toj teoriji sve ono što se nalazi izvan sistema predstavlja okruženje (okolinu) sistema ili sistem višeg reda. To znači da je svaki sistem istodobno i podsistem višeg reda. Odnosi i veze među podsistemima mogu biti različiti, pa se promjenama u njima neizbježno mijenjaju kvantitativna i kvalitativna svojstva i podsistema i sistema. Zbroj obilježja sistema ne mora biti jednak takvom zbroju njegovih podsistema.⁷⁵ Teorija sistema smatra i pravo, poput politike, ekonomije, religije, medija, obrazovanja, podsistemom društvenog sistema.⁷⁶ Naglasak stavlja na pitanje po čemu se pravo razlikuje od tih ostalih dijelova društva – i odgovara da je to njegova sposobnost samoproizvodnje.⁷⁷

5. NAČELA PRAVNOG SISTEMA I TEHNIKE ZA NJEGOVO UPOTPUNJAVANJE

Različiti interpretativni postupci koji čine sistematsko tumačenje temelje se na zajedničkoj pretpostavci da je pravo, u cijelosti, ili barem djelomično, „sistematskog“ karaktera, tj. da nema pravnih praznina, antinomija (proturječja) i neodređenosti. Potpunost, koherentnosti i određenost, predstavljaju načela prava,⁷⁸ i to ona načela koja neposredno izražavaju hijerarhijski odnos moći, a po čemu

⁷⁴ Zakon o obveznim odnosima (Narodne novine, br. 35/05).

⁷⁵ Zelenika, R., o. c., str. 359.

⁷⁶ Dosadašnji sadržaj svoje teorije sistema, a posebno njezinu primjenu na pravo kao društveni (pod) sistem Luhmann je izložio u knjizi *Das Rechts der Gesellschaft*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1993. Citirano prema eng. prijevodu *Law as Social System* (Klaus A. Ziegert, Oxford, University Press, 2004.).

⁷⁷ Luhmann, N., *Law...*, str. 6. Posljedica pak samoproizvodnje jest jedinstvo prava (str. 8., 76. i d.). I pravo je, kao i ostali sistemi, operativno zatvoreno, ali spoznajno otvoreno (str. 76. i d.). Sistemi se razlikuju po načinima na koje postižu operativnu zatvorenost (str. 9., 142. i d., 173. i d.). Ovo je pak posljedica njihovog različitog koda i funkcija. Kodovi i funkcija svojstvena pravu može se opisati kao normativna (str. 9., 142. i d., 173. i d.).

⁷⁸ V. Miličić ističe da se dugovječno u predanju dogmatike prava raspravlja manje više (samo) o dvama načelima sustava prava: načelu potpunosti i načelu skladnosti (Miličić, V., *Metodologija prava*

se pravni sistem razlikuje od sistema običajnih i moralnih normi. Ove osobine su, s jedne strane, stvarno stanje pravnog sistema, jer svaki pravni sistem ostvaruje visoki stupanj potpunosti, koherentnosti i određenosti, a s druge strane su i pravni ideali, koje pravni poredak ostvaruje ili tek treba ostvariti, budući da nepotpunosti, neusklađenosti i neodređenosti uvijek postoje u određenoj mjeri. Kada između društvenog fakta i norme dođe do visokog stupnja neusklađenosti, ugrožava se opstanak konkretnog pravnog sistema.⁷⁹ Potpunost i koherentnost nalaze svoj izraz i u dva pravna argumenta – argument *a completudine* i argument *a cohaerentia*.

5.1. Popunjavanje pravnih praznina

Danas se priznaje postojanje pravnih praznina. Polazi se od toga da pravo teži potpunom obuhvatu odnosa koji su njegov predmet, ali zbog njihove složenosti, dinamičnosti i promjenljivosti to u svim slučajevima ne uspijeva, pa društveni odnosi ostaju nenormirani ili nedostatno normirani.

Mogućnost postojanja pravnih praznina nije se uvijek priznavala.⁸⁰ Prema najstarijoj, ali još uvijek prisutnoj legalističkoj koncepciji pravo se shvaća kao izraz volje zakonodavca, pa onda treba poštovati i zahtjev zakonodavca da svi pravno relevantni odnosi budu uređeni pravom. Dakle, pravni sistem je potpun i nema praznina jer zakonodavac tako naređuje.⁸¹

Druga koncepcija koja shvaća pravo kao jedinstvo općih i individualnih normi, i pri tome naročito ističe ulogu suca, kaže da pravne praznine postoje s obzirom na zakon, ali ne i s obzirom na pravo u cjelini budući da sudac također stvara pravo i mora riješiti svaki sporan pravni slučaj.⁸²

Postoje različita shvaćanja pravnih praznina. Osnovno je značenje praznina kao društvenih odnosa koji nisu, ali bi zbog svoje važnosti trebali biti normirani.

– *Nomotehnika*, Sveučilišna tiskara: Pravni fakultet, Zagreb, 1998., str. 69.). O određenosti kao načelu pravnog sistema od hrvatskih autora još govore Visković, N., *Pojam...*, str. 250., 253., te Vrban, D., o. c., str. 426., 427.

⁷⁹ Stepanov, R./G. Vukadinović, o. c., str. 132. Bobbio smatra da nekoherentnost i nepotpunost nemaju jednaku težinu – dok potpuna isključenost antinomija nije nužan uvjet za egzistenciju pravnog poretka, dotle je potpunost nužan uvjet za njegovo funkcioniranje (Modugno, F. *Appunti per una teoria generale del diritto*, Giappichelli, Torino, 1997., str. 237.).

⁸⁰ Bobbio kaže da problem pravnih praznina postaje povijesno relevantan od onog trenutka u kojem je zakon nadmašio sve druge izvore (Bobbio, N. u: Comanducci P./R. Guastini (ur.), *L'analisi del ragionamento giuridico*, vol. II, Giapichelli, Torino, 1989., str. 189.).

⁸¹ Pravno su relevantni samo oni društveni odnosi koje je zakonodavac normirao, a „pravne praznine ne postoje ili zato što je zakonodavac ravnodušan na sve ostale odnose ili zato što je on prešutno kvalificirao i sve ostale odnose kao dozvoljene“ (Geny, F., *Methode d'interpretation et sources du droit positif*, Paris, 1919., t. I., str. 70.. i d).

⁸² Visković, N., *Pojam...*, str. 248. Comanducci drži da se problem pravne praznine, gledajući sa stanovišta suca javlja onda kada sudac drži da određeno ponašanje, relevantno za slučaj koji mora riješiti, nije određeno od strane zakona niti kao zabranjeno, niti obvezno, a niti kao dopušteno (Comanducci, P. u: Comanducci P./R. Guastini (ur.), *L'analisi del ragionamento giuridico*, vol. II, Giapichelli, Torino, 1989., str. 211.).

Pored toga praznine shvaćamo i kao tehničke praznine i vrijednosne praznine.⁸³ U prvom slučaju, pravni odnosi su normirani, ali tehnički nedostatan (zbog, npr. nedostajanja nekog važnog elementa norme). U drugom slučaju, postoji stav nekih subjekata da norma uređuje određeni društveni odnos vrijednosno manjkavo, prije svega nepravedno, pa zapravo pravni sistem ni nema tendenciju biti potpun jer svakom pravnom poretku postoji pluralitet suprotstavljenih vrijednosnih stavova.⁸⁴

Za popunjavanje praznina predviđeno je više sredstava. Na prvom mjestu je svakako argument analogije, kojeg se ponekad smatra za postupak tumačenja u strožem smislu, a ne za metodu eliminiranja praznina.⁸⁵ Obično se ističu dva njegova oblika – *analogia legis*, kod kojeg se praznina popunjava primjenom jedne pravne odredbe, i *analogia iuris*, kod koje se praznina popunjava primjenom nekog načela na neregulirani odnos. Analogija dolazi u obzir samo ako između nenormiranog i normiranog odnosa postoji bitna sličnost, a što se utvrđuje ciljnim tumačenjem. Nadalje, u pravnoj teoriji se, ovisno pravnim sistemima, navode još i sljedeća sredstva za popunjavanje praznina: načela prirodnog prava, pravila društvenog morala, običaji, pravičnost, pravna znanost, argument *a contrario*.⁸⁶ S gledišta suverenosti parlamenta (u kontinentalnoeuropskom sistemu) najpoželjnije bi bilo da se pravne praznine popunjavaju zakonodavnom intervencijom, ali budući je ona često spora i zakašnjela, njome se znatno rjeđe popunjavaju praznine.

Na vjerovanju da pravni sistem osigurava potpuno discipliniranje – lišeno praznina temelji se argument *a completudine*.

5.2. Otklanjanje proturječnosti između pravnih normi

Zahtjev svakog pravnog sistema je da među normama koje ga tvore nema antinomija. Antinomije postoje kada dvije ili više normi isto činjenično stanje discipliniraju na različite i nekompatibilne načine, tako da se sve ove norme ne mogu istodobno primijeniti, jer primjena jedne krši drugu i obratno.⁸⁷ Ako se radi o normama različitog ranga, onda niže norme trebaju biti formalno i materijalno

⁸³ Postoje npr. i početne i naknadne, prave i nepravne pravne praznine.

⁸⁴ Visković, N., *Pojam...*, str. 249., 250.

⁸⁵ Razlikovanje tumačenja i popunjavanja pravnih praznina jedno je od spornih pitanja u pravnoj znanosti. Ono se većinom razriješava na način da se kaže da tumačenje pretpostavlja da za slučaj o kojem treba odlučiti postoji pravna odredba, dok naprotiv popunjavanje praznina pretpostavlja da za slučaj nije predviđena odredba (tako npr. La Torre, M./M. Taruffo, „Statutory interpretation in Italy“, u: N. D. McCormick/R. S. Summers (ur.), *Interpreting Statutes*, Aldershot (etc.), 1991, str. 218). Moguće je, kako Perelman kaže da u pravnim sistemima postoji kolebanje, pa da ono što jedan sistem smatra tumačenjem, može u drugom biti kvalificirano kao popunjavanje praznine (Perelman, Ch., *Pravo, moral i filozofija*, Nolit, Beograd, 1983, str. 135). Držimo da u praksi ne postoji stroga granica između tumačenje putem argumenta *a simili* i popunjavanja praznina, te da sudac kad upotrebljava argument *a simili* istodobno popunjava i pravnu prazninu.

⁸⁶ O tome vidi: Ost, F./M. van der Kerchove, o.c., str. 3.; Visković, N., *Pojam...*, str. 250.; Modugno, F., o. c., str. 253.-280. Modugno tu ubraja i argument *a fortiori* (str. 261.).

⁸⁷ Guastini, R., o. c., str. 6.

utemeljene na višim normama, a ako se radi o normama istog ranga, sadržaj im treba biti neproturječan. Odnos neproturječnosti (koherentnosti) među nižim i višim pravnim normama potpada pod pojam zakonitosti, primjena kojeg se smatra aspektom sistematskog tumačenja. Na vjerovanju da pravni sistem osigurava jedno neproturječno discipliniranje – lišeno antinomija temelji se argument *a cohaerentia*. On sudskim organima dopušta da opravdavaju održavanje najvećeg mogućeg broja zakonodavnih akata i ujedno da odstranjuju najmanji mogući broj istih zbog razloga inkompatibilnosti.⁸⁸

Zbog spoznaje o neusklađenosti pravnog sistema, pravni poredak sadrži sredstva za uklanjanje antinomija ili barem za njihovo svođenje na najmanju mjeru. Ta pravila se tradicionalno izražavaju kao *lex posterior derogat legi priori* (kasnija norma ukida raniju normu iste pravne snage koja joj proturječi), *lex superior derogat legi inferiori* (viša norma ukida nižu normu koja joj proturječi), te *lex specialis derogat legi generali* (specijalna norma koja uređuje samo jednu podvrstu nekog odnosa, ukida opću normu koja joj proturječi, a ova opća norma uređuje čitav odnos).

Mogu nastati i sukobu među samim kriterijima, kao npr. kad dođe do sukoba između vremenskog i hijerarhijskog kriterija - u tom slučaju se treba odlučiti između primjene jedne ranije-više norme i novije-niže norme. Po mišljenju navedenih autora prevladava hijerarhijski kriterij.⁸⁹

Spomenuta pravila uklanjanja antinomija neki autori smatraju upotrebom sistematskog tumačenja,⁹⁰ ili barem ukazuju da se zahtjev za neproturječnošću, kao jednim od temeljnih principa pravnog sistema, ne može strogo odvojiti od rasprave o sistematskoj metodi⁹¹. Tako Raisch kaže da sistematsko tumačenje služi izbjegavanju proturječja, odnosno rasčišćavanju konkurencije normi.⁹² Nadalje, sistematsko tumačenje otkriva kontekst zakona, odnosno pravnog poretka kao cjeline, iza čega stoji misao da se zakonodavac trudio oko reguliranja sa što manje

⁸⁸ Tarello, G., o. c., str. 254.

⁸⁹ Može nastati i sukob između kriterija specijalnosti i vremenskog kriterija - kada se treba odlučiti za primjenu između jedne ranije-specijalne i kasnije-opće norme, te sukob između hijerarhijskog kriterija i kriterija-specijalnosti - kada se treba odlučiti za primjenu između više-opće i niže- specijalne norme (tako, npr. Bobbio, N., *Eseji iz teorije prava*, Logos, Split, 1988., str. 133. i d.; Perić, B., *Struktura...*, str. 192., 193.; Miličić, V., o.c., str. 249., 250.

U takvim slučajevima rješenja nisu čvrsta i jednoznačna. Za Bobbija je kriterij nad kriterijima - kriterij pravednosti (Bobbio, N., *Eseji...*, str. 135). Drži se da u tom slučaju nema više automatskih rješenja, te da primjenjivač prava u takvim slučajevima ima stvaralačku funkciju (ibid., Perić, B., *Država...*, str. 193). Čini nam se da bi ovdje došla u obzir i Perelmanova tvrdnja da se sudac mora ponašati kao da je pravo bez antinomija i da omogućuje u svakom slučaju nalaženje nekog rješenja u skladu s pravom (Perelman, Ch., o.c., str. 118.).

⁹⁰ Lukić, R., *Uvod...*, str. 116.

⁹¹ Alexy, R./R. Dreier, o.c., str. 88; Zuleta-Puceiro, E., o.c., str. 43.; Christensen, R./H. Kudlich, o. c., str. 36.

⁹² Raisch, P., o.c., str. 37.

proturječnosti. To mu ne uspijeva uvijek, što je jedan od razloga da sistematsko tumačenje dolazi do svojih granica.⁹³

5.3. Načelo određenosti

U uskoj svezi s dva prethodna načela stoji i načelo određenosti. Ono zahtijeva da sve više pravne norme odrede što potpunije i preciznije sadržaj nižih normi, tako da da niži subjekti normiranja u što manjoj mjeri budu slobodni tvorci normi.⁹⁴ Ovaj princip važi strože u krivičnom, radnom, financijskom pravu, a blaže u građanskom, trgovačkom, upravnom pravu.⁹⁵

U podlozi ovog shvaćanja stoji, u 19. stoljeću dominantna, Montesquieuova doktrina o podjeli vlasti, prema kojoj je isključivi zadatak zakonodavca bio da formulira jasne i nedvosmislene pravne norme, a zadatak je suca bio samo da ih primijeni na konkretne slučajeve.⁹⁶ Kako bi značenje zakona bilo očigledno, ne bi bilo potrebe ni za interpretacijom. Stoga bi sudac samo trebao podvesti relevantne činjenice konkretnog pravnog slučaja pod opće pravne norme.

U 20. stoljeću mijenjaju se shvaćanja o ulogama zakonodavca i suca. Budući da zakonodavac ne može predvidjeti sve moguće slučajeve uzrokovane dinamikom društvenog života, on se mora ograničiti na generalno formuliranje pravnih normi, koje onda moraju biti interpretirane da bi se mogle primijeniti od sudaca i ostalih adresata. Sudac sada širi zadatak – tumačenje pravnih normi i slobodu u njihovom tumačenju. Individualno-konkretna normativna djelatnost postaje presudan moment u izgradnji pravnog sistema.⁹⁷

Spoznaje se kako je logički nemoguće da opće norme apsolutno odrede sadržaj individualnih normi, jer gotovo svaka primjena općih pravnih normi uključuje i vrednovanje njihovog značenja. Kao što je nemoguća apsolutna određenost, tako je nemoguća i apsolutna neodređenost pravnog sistema.⁹⁸ Ova posljednja se može smanjiti, na prvom mjestu tumačenjem, pa tako i sistematskim tumačenjem općih pravnih normi.

⁹³ Christensen, R./H. Kudlich, o. c., str. 36.

⁹⁴ Visković, N., *Pojam...*, str. 250.

⁹⁵ Ibid.; Stepanov, R./G. Vukadinović, o.c., str. 136.

⁹⁶ O ulogama zakonodavca i suca vidi Feteris, E. T., "Recent Developments in Legal Argumentation Theory: Dialectical Approaches to Legal Argumentation", VII *International Journal for the Semiotics of Law* (1994.) 20, str. 134., 135.

⁹⁷ Visković, N., *Pojam...*, str. 251.

⁹⁸ Ibid., str. 252., 253.

6. MJESTO SISTEMATSKOG TUMAČENJA MEĐU DRUGIM METODAMA TUMAČENJA/ARGUMENTIMA

Ne postoje, niti se mogu postaviti neka čvrsta pravila o tome koje metode tumačenja i argumente, te kojim redoslijedom treba upotrebljavati pri tumačenju uopće. Već i Savigny, koji je postavio podjelu metoda tumačenja na jezično, logičko, povijesno i sistematsko, isticao je da nije potrebno utvrđivati hijerarhiju ove četiri metode, jer da one „ne predstavljaju četiri vrste tumačenja između kojih se može slobodno birati, već četiri postupka koja moraju djelovati zajednički ako hoćemo da tumačenje bude uspješno.“⁹⁹ Mišljenja smo pak da uvijek nije potrebno, niti moguće primijeniti sve metode. Priklanjamo se stajalištu da se uvijek mora poći od jezične metode, koja obuhvaća utvrđivanje značenja pojedinih riječi (pravila leksikologije), sintakse i gramatike¹⁰⁰, a da u slučaju da više metoda daje različito značenje prednost treba dati ciljnom argumentu,¹⁰¹ što znači da sistematsko tumačenje ima pomoćnu ulogu.¹⁰²

Prema prevladavajućem stajalištu u pravnoj teoriji i pri sistematskom tumačenju, da bi ono dovelo do pravog rezultata, trebati voditi računa o ciljevima odredbi. Još je Ihering isticao da smisao pravne norme treba određivati prema njezinu cilju.¹⁰³ Na značaj ciljeva norme ukazuje npr. i Raisch kad kaže da se prilikom ispitivanja kompatibilnosti izabrane norme s drugim normama vodi računa o svrhama i vrijednostima.¹⁰⁴ Isto tako Ost navodi opću uputu koja poziva tumača da prilikom sistematskog tumačenja ima na umu „sustav vrijednosti“ proklamiranih od strane pravnog poretka u nastojanju da promiče „harmoniju vlastitog duha“ i „slaganje vlastitih rješenja“. Ta uputa usmjerava tumača da krene od pretpostavke prema kojoj je namjera zakonodavca bila da „poštuje vrijednosti i ne odstupa od načela društva kojem se obraća.“¹⁰⁵ Očito je da Ost ovdje misli na objektivno ciljno tumačenje.

Možemo reći da je svako tumačenje uvijek i sistematsko, jer se pravna norma, kao element pravnog sistema ne može promatrati odvojeno od njega, te je tumačenje pravnih odredbi zapravo i tumačenje cijelog pravnog sistema.

⁹⁹ Kaufmann, A./W. Hassemer (hsrg.): *Einführung in Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart*, 6. izd., Heidelberg, 1994, 139-140.

¹⁰⁰ Tako npr. Müller, F., *Fallanalysen zur juristischen Methodik*, 2. novo prerađ. izd., Duncker u. Humbolt, Berlin, 1989., str. 9.

¹⁰¹ Christensen, R./H. Kudlich, o. c., str. 363.; Visković, N., *Teorija...*, str. 249. O uspostavljanju hijerarhije među metodama, uz davanje prednosti ciljnoj metodi vidi Đerđa, D., „Neke primjedbe o tumačenju prava“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 2, 2002., str. 629. i Vrbanić, D., o. c., str. 470.

¹⁰² Tako i Miličić, V., o. c., str. 361.

¹⁰³ *Pravni leksikon*, str. 455.

¹⁰⁴ Raisch, P., o. c., str. 34.

¹⁰⁵ Ost, F./ M. van der Kerchove, o. c., str. 63.

7. ZAKLJUČAK

Sistematsko tumačenje izvodi svoje značenje iz pojma pravnog sistema kojeg definiramo kao skup općih i pojedinačnih pravnih normi koje čine relativno neproturječnu i relativno potpunu cjelinu. Za određenje sistematskog tumačenja naročito su važni znanstveni i hijerarhijski sistem. Svrstavanje pravnih normi prema kriteriju sadržaja (u znanstveni pravni sistem) služi između ostalog i sistematskom tumačenju, jer se u njemu značenjski povezuju pravne odredbe kojima se izražavaju pravne norme iz istih ili bliskih pravnih ustanova, odnosno pravnih grana, a osim toga služi i otklanjanju proturječnosti između normi sistema. Hijerarhijsko razvrstavanje, pak temelji se na načelu zakonitosti, koje zahtijeva da se značenja nižih pravnih normi traže u značenjima viših pravnih normi, što predstavlja važan aspekt sistematskog tumačenja.

Prilikom sistematskog tumačenja obavlja se povezivanje pravnih odredbi kojima se pravne norme izražavaju i drugih entiteta normativnog sadržaja, koji se i sami najčešće izražavaju pomoću pravnih odredbi. Zato sistematsko tumačenje predstavlja raznovrsne interpretativne postupke.

U hrvatskoj pravnoj literaturi nedovoljno se mjesta posvećuje sistematskom tumačenju. Razlog tome može biti što je u nekim slučajevima zaključivanje pomoću sistematske metode relativno jednostavno – kada je dovoljno povezati pravne odredbe ne vodeći računa o vrijednosnim aspektima, odnosno ciljevima norme, pa je to ravno logičkom postupku. Razlozi pak mogu biti i u tome što sistematsko tumačenje često zahtijeva povezivanje s odredbama koje u sebi sadržavaju vrijednosti (ciljeve), pa se onda daje prvenstvo ciljnom tumačenju, ili ono zahtijeva povezivanje s argumentima koji inače figuriraju kao samostalni argumenti, pa se onda rasprava vodi unutar pojedinih argumenata.

Svaki pravni sistem teži potpunosti, neproturječnosti i određenosti, i zato predviđa neke tehnike za upotpunjavanje manjkavog prava – popunjavanje pravnih praznina, otklanjanje proturječnosti i smanjivanje neodređenosti pravnog sistema.

Sistematsko tumačenje se primjenjuje komplementarno s ostalim metodama tumačenja/ argumentima, a kao najbolje značenje tumačene pravne odredbe uzima se ono koje daje ciljno tumačenje.

RANGES OF SYSTEMATIC INTERPRETATION

Systemic interpretation draws out meaning of some sentence from legal system. Concept of legal system has not only one meaning, so systematic interpretation has got several aspects. We can distinguish argument of conceptional permanency, topographic argument, argument from principles of law and argument (principle) of legality, conceptional-systemic argument, and so on. Besides various interpretic proceedings of which consists systemic interpretation, author analyzes techniques for completing of legal system which fills up legal gaps, solves ambiguities, and reduces uncertainty

of system. We use systemic interpreting complemently with others methods/ arguments, but we give advantage to teleologic interpretation.

Key words: *systematic interpretation, system of Law, legal norm, regulation*